

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

LEGAL ENSURANCE OF ACCESS TO ENVIRONMENTAL INFORMATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Карпінська Н.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри відновного правосуддя і правоохоронної діяльності
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Духневич А.В., д.ю.н., професор,
завідувач-професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Забезпечення доступу громадян до екологічної інформації є одним із ключових елементів сучасної системи екологічних прав людини та передумовою ефективного управління довкіллям. Незважаючи на наявність законодавчих гарантій, практична реалізація цього права в Україні стикається з численними проблемами, пов'язаними із фрагментарністю нормативної бази, низьким рівнем цифровізації інформаційних систем, формальним оприлюдненням даних та недостатньою обізнаністю населення. Порушення цих прав обмежує можливість громадськості брати участь у прийнятті рішень щодо охорони довкілля, контролювати діяльність підприємств та реагувати на екологічні загрози. Метою дослідження є аналіз чинного законодавства України щодо забезпечення доступу до екологічної інформації, виявлення основних проблем практичної реалізації цього права та формування пропозицій щодо його удосконалення з урахуванням європейського досвіду та сучасних екологічних викликів. У дослідженні застосовано комплексний підхід, що включає аналіз нормативно-правових актів, порівняльний аналіз українського та міжнародного законодавства (зокрема Оргуської конвенції), узагальнення практичних кейсів і проблем реалізації права на екологічну інформацію, а також системний метод для формування рекомендацій щодо модернізації правового регулювання. Дослідження показало, що українське законодавство значною мірою відповідає міжнародним стандартам у сфері доступу до екологічної інформації, проте існують суттєві прогалини на практичному рівні. Виявлено проблеми фрагментарності законодавчої бази, недостатньої координації між органами влади, обмеженої цифровізації та низької оперативності оприлюднення екологічних даних. На основі порівняльного аналізу запропоновано комплекс заходів щодо вдосконалення нормативного, інституційного, процедурного та цифрового забезпечення права громадян на екологічну інформацію. Удосконалення правового забезпечення доступу до екологічної інформації сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності держави, посиленню участі громадськості в екологічному врядуванні, формуванню сучасної системи електронних екологічних реєстрів і платформ, а також зміцненню екологічної безпеки та ефективного управління природними ресурсами в Україні.

Ключові слова: право на екологічну інформацію, доступ до інформації, екологічні права людини, прозорість, відкриті дані, цифровізація екологічної інформації, державне управління довкіллям.

Ensuring citizens' access to environmental information is one of the key elements of the modern system of environmental human rights and a prerequisite for effective environmental management. Despite the existence of legislative guarantees, the practical implementation of this right in Ukraine faces numerous problems related to the fragmentation of the regulatory framework, the low level of digitalization of information systems, formal disclosure of data, and insufficient awareness of the population. Violation of these rights limits the ability of the public to participate in decision-making on environmental protection, monitor the activities of enterprises, and respond to environmental threats. The purpose of the study is to analyze the current legislation of Ukraine on ensuring access to environmental information, identify the main problems of the practical implementation of this right, and formulate proposals for its improvement, taking into account European experience and modern environmental challenges. The study used a comprehensive approach, including an analysis of regulatory legal acts, a comparative analysis of Ukrainian and international legislation (in particular, the Aarhus Convention), a generalization of practical cases and problems of implementing the right to environmental information, as well as a systematic method for formulating recommendations for the modernization of legal regulation. The study showed that Ukrainian legislation largely complies with international standards in the field of access to environmental information, but there are significant gaps at the practical level. The problems of fragmentation of the legislative framework, insufficient coordination between authorities, limited digitalization and low efficiency of the publication of environmental data were identified. Based on a comparative analysis, a set of measures is proposed to improve the regulatory, institutional, procedural and digital support of citizens' right to environmental information. Improving the legal support for access to environmental information will contribute to increasing the transparency and accountability of the state, strengthening public participation in environmental governance, forming a modern system of electronic environmental registers and platforms, as well as strengthening environmental safety and effective management of natural resources in Ukraine.

Key words: right to environmental information, access to information, environmental human rights, transparency, open data, digitalization of environmental information, state environmental management.

Постановка проблеми. Право на екологічну інформацію є одним із ключових елементів екологічних прав людини та необхідною умовою реалізації демократичних принципів управління у сфері охорони довкілля. В Україні, відповідно до Конституції та міжнародних зобов'язань, зокрема положень Оргуської конвенції, гарантовано вільний доступ громадян до інформації про стан навколишнього природного середовища, екологічні ризики та заходи, що здійснюються державними органами. Проте на практиці реалізація цього права стикається з низкою проблем: обмеженням відкритості державних реєстрів і баз даних, формальним характером звітності

органів влади, недостатнім рівнем цифровізації екологічної інформації, а також складністю для громадян у доступі до неї через бюрократичні процедури.

Актуальність теми зумовлюється тим, що прозорість у сфері екологічної інформації прямо пов'язана з ефективністю державної екологічної політики, формуванням екологічної свідомості населення та забезпеченням права громадськості брати участь у процесах прийняття рішень, які стосуються довкілля. Натомість недоліки у правовому регулюванні та практиці застосування норм щодо доступу до екологічної інформації створюють ризики порушення конституційних прав громадян, обмежують можливості

для контролю за діяльністю держави й бізнесу та гальмують розвиток інститутів громадянського суспільства.

Необхідність наукового осмислення проблематики зумовлена потребою у комплексному аналізі чинного законодавства України, його відповідності міжнародним стандартам, а також виявленні перешкод, що ускладнюють реальний доступ до екологічної інформації. Водночас важливим завданням є пошук перспективних напрямів удосконалення правового забезпечення цієї сфери з урахуванням євроінтеграційних процесів, розвитку цифрових технологій та актуальних викликів, пов'язаних з екологічною безпекою та зміною клімату.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. У науковому дискурсі щодо доступу до екологічної інформації в Україні та ЄС вагоме місце посідають дослідження, які висвітлюють як нормативні особливості, так і проблеми практичного застосування цього права. Так, В. Л. Качурінер [1], аналізуючи європейський підхід, встановив, що законодавство ЄС розглядає доступ до екологічної інформації як складову ширшої системи інформаційних комунікацій, у якій ключовим є принцип проактивного поширення даних. Автор підкреслює, що така модель формує високу якість екологічного врядування, оскільки дозволяє громадськості впливати на ухвалення рішень ще до виникнення конфліктних ситуацій. Водночас дослідник зауважує, що в Україні подібні механізми не набули системного характеру, що формує розрив між декларативними нормами та їх реальним застосуванням.

Н. А. Бааджи [2], зіставляючи законодавство України та Європейського Союзу, дійшла висновку, що хоча українські норми формально відтворюють положення Організації конвенції, їхня практична реалізація відстає від європейських стандартів прозорості. Вона констатує, що неврегульованість термінології та недостатня деталізація процедур надання інформації спричиняють правову невизначеність, яка унеможливує ефективне забезпечення права громадян на доступ до даних про стан довкілля. Таким чином, її результати акцентують на необхідності адаптації національної правової бази до стандартів ЄС не лише на рівні норм, а й у процедурному вимірі.

Особливу увагу сучасним викликам приділили К. В. Солодан та А. І. Паламарчук [2]. Досліджуючи доступ до екологічної інформації в умовах воєнного стану, вони виявили, що держава часто обмежує обіг екологічних даних, мотивуючи це міркуваннями національної безпеки. Авторі підкреслили, що відсутність чітких критеріїв для визначення меж такого обмеження створює ризики свавільного тлумачення, що в кінцевому підсумку нівелює право громадян знати про стан довкілля. У їхніх висновках міститься теза про необхідність формування балансуєчих механізмів, які б гарантували одночасний захист безпеки та забезпечення екологічних прав.

Т. В. Лагойда [4], зосереджуючись на діяльності Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, довела, що цей орган, попри наявність формальних обов'язків, фактично не забезпечує належного рівня інформаційної відкритості. Авторка встановила, що відсутність інтегрованих цифрових платформ та нерегулярність оприлюднення даних суттєво знижують доступність екологічної інформації для громадян. Це свідчить про інституційну слабкість державних механізмів забезпечення інформаційних прав.

Н. Б. Новицька та А. М. Новицький окреслили ще один вимір проблеми, зазначивши, що воєнні обставини призвели до фактичного зниження стандартів екологічної прозорості []. Вони показали, що державні органи, посилаючись на надзвичайний стан, значно обмежили доступ до стратегічних екологічних даних, що позбавило громадськість можливості належно контролювати екологічні ризики. Такий результат ставить питання про межі допустимих обмежень і співвідношення між правом на інформацію та воєнними викликами.

А. Ю. Буцмак дослідив проблематику обмежень у сфері екологічної інформації й довів, що чинне законодавство України створює умови для надмірно широкого тлумачення винятків із принципу відкритості. Автор встановив, що такі підходи суперечать як наравам Організації конвенції, так і сучасним демократичним стандартам, адже дозволяють відмовляти у наданні інформації без достатнього обґрунтування. Його висновки виявляють нагальну потребу у звуженні дискреції розпорядників інформації та впровадженні чітких критеріїв для застосування обмежень.

Узагальнюючи науковий масив, можна констатувати, що попередні дослідження визначили низку важливих аспектів: від інституційної слабкості органів державної влади до викликів воєнного часу та невідповідності міжнародним стандартам. Водночас вони засвідчили наявність суттєвих прогалин, серед яких – недостатня узгодженість українського законодавства з правом ЄС, відсутність чітких критеріїв допустимих обмежень та нерозвиненість цифрової інфраструктури екологічного інформування. Саме ці прогалини й становлять базу для подальшого наукового пошуку та визначають завдання даної статті.

Мета статті полягає у комплексному аналізі правового забезпечення доступу до екологічної інформації в Україні, виявленні основних проблем його реалізації та окресленні перспектив удосконалення правового регулювання з урахуванням міжнародних стандартів та євроінтеграційних зобов'язань держави.

Для досягнення цієї мети в ході дослідження буде розкрито зміст права на екологічну інформацію та його місце у системі екологічних прав людини; проаналізовано чинне законодавство України щодо забезпечення доступу до екологічної інформації та його відповідність міжнародним актам, зокрема Організації конвенції; виявлено основні проблеми реалізації права громадян на екологічну інформацію на практиці; сформульовано пропозиції щодо удосконалення правового забезпечення доступу до екологічної інформації в Україні з урахуванням європейського досвіду та сучасних екологічних викликів.

Виклад основного матеріалу. Право на екологічну інформацію становить ключовий елемент системи екологічних прав людини та виконує функцію процедурного «моста» між декларативним правом кожного на безпеку для життя і здоров'я довкілля та реальними механізмами його забезпечення й захисту. У змістовому плані це право охоплює гарантовану можливість кожної особи без необхідності доведення спеціального інтересу отримувати, одержувати своєчасний і повний доступ до відомостей про стан складових навколишнього природного середовища (повітря, вод, ґрунтів, ландшафтів, біорізноманіття), про фактори, що на нього впливають (викиди й скиди забруднювальних речовин, шум, вібрацію, тепло, випромінювання, енергетичні потоки), про діяльність і рішення суб'єктів владних повноважень, а також приватних осіб, яка може позначатися або позначається на довкіллі, про екологічні політики, програми, плани, дозвольні акти, результати стратегічної екологічної оцінки та оцінки впливу на довкілля, дані державного моніторингу, оцінювання ризиків і надзвичайних ситуацій, включно з інформацією про наслідки для здоров'я населення настільки, наскільки вони зумовлені екологічними чинниками. Належність даних до екологічної інформації визначається не формою їхнього носія чи технічним форматом (паперові документи, бази даних, геопросторові шари, аудіовізуальні матеріали), а предметом – зв'язком із станом довкілля або впливами на нього. Відтак у праві на екологічну інформацію принципове значення мають об'єктивність, повнота, актуальність і придатність до практичного використання, що зумовлює вимоги до її структурування, машинної зчитуваності, доступності для осіб з інвалідністю та супроводу метаданими, які дозволяють перевірити джерело, методи збору та точність.

яка визначає сучасні стандарти відкритості й прозорості у сфері охорони довкілля.

Правове регулювання доступу до екологічної інформації в Україні базується на низці нормативно-правових актів різного рівня. Конституція України закріплює у статті 50 фундаментальне право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також гарантує вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту. Ця норма має пряму дію та є базисом для розвитку спеціального законодавства у сфері екологічної інформації.

Ключове значення мають закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7], «Про інформацію» [8], «Про доступ до публічної інформації» [9], «Про екологічну експертизу» [10], «Про стратегічну екологічну оцінку» [11] та низка підзаконних актів, які встановлюють порядок ведення державних реєстрів і формування екологічних звітів. Важливим інструментом також виступає Закон України «Про доступ до публічної інформації», який закріплює принцип презумпції відкритості інформації та поширюється на екологічну сферу, створюючи правові гарантії для реалізації пасивної та активної площини доступу до даних.

Україна є стороною Конвенції ЄЕК ООН про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуської конвенції), ратифікованої у 1999 році [12]. Цей міжнародний договір вимагає від держав-учасниць створення прозорих і дієвих механізмів доступу громадськості до екологічної інформації, забезпечення активного її поширення органами влади та встановлення ефективних процедур захисту у випадку порушення права на інформацію. У цьому контексті українське законодавство значною мірою відображає положення Оргуської конвенції, зокрема у сфері правового закріплення обов'язку органів влади надавати інформацію на запити та обов'язку системно оприлюднювати екологічно значущі дані.

Проте існує низка проблемних моментів, які свідчать про часткову невідповідність або неповне виконання міжнародних зобов'язань. Насамперед це стосується недостатньої доступності екологічних реєстрів у цифровому форматі, обмеженості оперативності оновлення даних, зловживань при застосуванні винятків щодо відмови в наданні інформації, а також формального характеру

оприлюднення екологічних звітів без забезпечення їх зручності та практичної придатності для громадян і експертів.

Аналізуючи правове забезпечення доступу до екологічної інформації в Україні та його співвіднесення з положеннями Оргуської конвенції, можна констатувати, що на нормативному рівні створені достатньо ґрунтовні гарантії відкритості у сфері охорони довкілля. Проте на практиці реалізація цього права стикається з численними проблемами, що істотно знижує ефективність чинних механізмів. До основних із них належать як недоліки законодавчого та інституційного характеру, так і організаційно-технічні та соціально-психологічні бар'єри (табл. 2).

Удосконалення правового забезпечення доцільно вибудовувати у взаємопов'язаних вимірах: нормативному, інституційному, процедурному та техніко-цифровому, доповнивши їх механізмами підзвітності, участі громадськості та сталого фінансування. На нормативному рівні першочерговим є кодифікаційне «зв'язування» екологічно значущих положень законів про інформацію, про доступ до публічної інформації та спеціальних екологічних актів шляхом прийняття узгодженого рамкового акту або комплексних змін із чіткою дефініцією «екологічної інформації», переліком її категорій та стандартів якості даних [13]. Винятки з доступу мають бути гармонізовані з європейськими підходами: закріплення в законі обов'язкових «перевірки на шкоду» та «переваги суспільного інтересу» з вузьким і вичерпним переліком підстав для відмови, а також процесуальними тестами пропорційності й мотивованості рішень розпорядника. У частині повторного використання даних варто прямо імплементувати відкриті ліцензії на кшталт Creative Commons, виключити платність за надання інформації поза фактичними витратами на копіювання та гарантувати машинозчитувані формати і метадані відповідно до європейських вимог відкритих даних та геопросторових стандартів [14].

Інституційний блок передбачає створення єдиної Національної системи екологічної інформації як «шлюзу довіри» з міжвідомчою інтеграцією реєстрів, у тому числі даних моніторингу повітря, вод, ґрунтів, відходів, біорізноманіття, викидів і скидів, висновків СЕО та ОВД, дозволів, карт екологічних обмежень і об'єктів підвищеної небезпеки. Така система має спиратися на інтероперабельність і загальноєвропейські геостандарти, підтримувати API для масового доступу та автоматизованого завантаження, забез-

Таблиця 2

Основні проблеми реалізації права громадян на екологічну інформацію в Україні

Категорія проблеми	Зміст проблеми	Наслідки для громадян та суспільства
Законодавчі та нормативні	– нечіткість у визначенні обсягу та меж екологічної інформації; – наявність колізій між законами («Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», спеціальними екологічними актами); – надмірно широке тлумачення підстав для відмови у наданні інформації;	– звуження змісту конституційного права; – можливість зловживань з боку розпорядників.
Інституційні	– низький рівень координації між органами влади у сфері екологічної інформації; – відсутність єдиної державної інформаційної системи; – фрагментарність та закритість реєстрів.	– ускладнений доступ до повних і достовірних даних; – дублювання або розбіжності у звітності.
Організаційно-технічні	– обмежена цифровізація екологічних даних; – несвоєчасне оновлення публічних ресурсів; – відсутність зручних онлайн-порталів та інтерактивних інструментів.	– громадяни не мають оперативного доступу до актуальної інформації; – зниження рівня довіри до офіційних джерел.
Практика застосування	– формальний характер оприлюднення екологічних звітів; – затягування строків розгляду запитів; – немотивовані відмови у наданні інформації.	– порушення принципів прозорості та підзвітності; – ускладнення участі громадськості у прийнятті рішень.

Джерело: власна розробка автора.

9. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 22.08.2025).
10. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 № 45/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/95-вр> (дата звернення: 22.08.2025).
11. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19> (дата звернення: 22.08.2025).
12. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Організація конвенція) від 25 червня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015 (дата звернення: 16.08.2025).
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 16.08.2025).
14. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 16.08.2025).
15. Директива 2003/4/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 р. про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви Ради 90/313/ЄЕС. Офіційний журнал Європейського Союзу. 2003. L 41/26. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003L0004> (дата звернення: 16.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025
Дата публікації: 29.10.2025